

Recenzja pracy doktorskiej mgra Mariusza Ryszarda Dziwulskiego pt.:
„Inwestycje w środki trwałe jako czynnik wzrostu produktywności rolnictwa”,
napisanej na Wydziale Nauk Ekonomicznych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
pod kierunkiem dr hab. inż. Elżbiety Szymańskiej, prof. SGGW

1. Ocena zasadności wyboru tematu rozprawy

Rozwój gospodarczy i przekształcenia strukturalne gospodarki warunkowane są w dużej mierze inwestycjami, które zmieniają ilość, jakość i strukturę czynników produkcji. Rolnictwo ujawnia problemy niepełnego dostosowania, pod względem struktury i mechanizmu funkcjonowania, do dynamicznie rozwijającej się gospodarki, której jest składową. W Polsce konieczna była (i nadal jest) modernizacja rolnictwa, w celu unowocześnienia procesów produkcyjnych w gospodarstwach rolnych, poprawy wykorzystania czynników produkcji, zwiększenia efektywności. W przededniu przystąpienia do UE polskie rolnictwo (a także rolnictwo innych nowych krajów kandydujących) było niedofinansowane, technologicznie przestarzałe i rozdrobnione, co rzutowało na niską efektywność i konkurencyjność. Ponadto współczesne realia społeczno-gospodarcze i środowiskowe stawiają przed rolnictwem nowe wyzwania, zmieniając tym samym akcenty we współczesnej polityce rolnej. Poza zasadniczą rolę, rolnictwo realizuje dodatkowe zadania, jak zarządzanie środowiskiem naturalnym, dostarczanie dóbr publicznych, utrzymanie żywotności obszarów wiejskich. Obecnie formułowane wyzwania kwestii rolnej dotyczą wielofunkcyjności rolnictwa, włączenia elementów społecznych i środowiskowych, ujmowania aspektów kulturowych. Istota problemu inwestycji dotyczy specyfiki rolnictwa w produkcji podstawowych dóbr, jakimi są surowce żywnościowe, w połączeniu z jednoczesną słabością ekonomiczną gospodarstw. Trudności w osiągnięciu odpowiedniego poziomu dochodów i niewydolność finansowa gospodarstw rolnych ogranicza możliwości odtwarzania majątku trwałego, które łączą się z realizowaniem kosztownych inwestycji.

Także na poziomie mikroekonomicznym funkcjonowanie, rozwój i konkurencyjność gospodarstw rolnych, jako podmiotów rynkowych, wymaga nie tylko sprawność prowadzenia

bieżących działań operacyjnych, ale także właściwych decyzji długookresowych, związanych z rozwojem opartym na inwestowaniu. Poza przedsiębiorczością zarządców i wewnętrznymi potrzebami inwestycyjnymi, czynnikami otoczenia gospodarstwa rolnego, które narzucają podejmowanie określonych inwestycji, są przede wszystkim inne podmioty rynkowe. Dotyczy to zarówno konkurentów rynkowych, jak również podmiotów zintegrowanych w sieci powiązań biznesowych, oczekujących utrzymania trwałości relacji gospodarczych. Ponadto część inwestycji wymuszonych jest otoczeniem prawnym i instytucjonalnym. Gospodarstwa muszą podejmować inwestycje dostosowawcze, które umożliwią wypełnienie odpowiednich norm prawnych (np. bezpieczeństwa i higieny pracy, jakości zdrowotnej produktów, norm i standardów środowiskowych, dobrostanu zwierząt i innych). Konieczność realizacji inwestycji wynika także z rosnących oczekiwań społecznych odnośnie technik i technologii stosowanych w produkcji surowców żywnościowych.

Zharmonizowanie warunków produkcji rolnej z wymogami dotyczącymi ochrony środowiska naturalnego, higieny produkcji czy też warunków utrzymania zwierząt, miało jednocześnie przyczynić się do wzrostu dochodów, redukcji kosztów produkcji i wprowadzenia gospodarstw rolnych na ścieżkę trwałego rozwoju. Odpowiednie wyposażenie kapitałowe w rolnictwie często decyduje o możliwościach prowadzenia efektywnej i konkurencyjnej produkcji. Ważne, aby inwestowanie było zawsze uzasadnione ekonomicznie, a recenzowana praca właśnie tych aspektów dotyczy: wpływu inwestycji w środki trwałe na produktywność czynników produkcji w rolnictwie. Z tych powodów temat podejmowany w pracy doktorskiej należy uznać za naukowo trafny, aktualny i cenny, a aplikacyjnie istotny i użyteczny.

2. Struktura i zawartość rozprawy oraz ocena pracy

Praca ma klasyczny układ, charakterystyczny dla prac ekonomicznych. Praca liczy 174 strony, na których zamieszczony jest tekst zasadniczy (151 stron), oświadczenie, streszczenie, spis treści, literatura, spis rysunków, tabel i wykresów. Bibliografia obejmuje 217 pozycji literatury wykorzystanych w pracy oraz wskazanie źródeł internetowych. Literatura jest starannie dobrana, właściwie cytowana i zawiera przegląd nie tylko krajowych, ale także zagranicznych pozycji literatury przedmiotu.

Tekst zasadniczy, poza podsumowaniem, składa się z sześciu rozdziałów. Uzasadnienie wyboru tematu, cel i zakres pracy, hipotezy badawcze, metodyka i materiał zostały przedstawione w rozdziale pierwszym.

Zgodnie z tytułem pracy, głównym celem poznawczym rozprawy było określenie skali i znaczenia inwestycji w środki trwałe, zrealizowanych w gospodarstwach rolnych w zakresie poprawy ich produktywności. Poza głównym celem pracy Autor wyznaczył aż 7 celów szczegółowych. Drugi cel szczegółowy: „określenie kierunków zmian strukturalnych w polskim rolnictwie na tle rolnictwa w pozostałych krajach Unii Europejskiej” jest właściwy, trafny, z tym, że jest tak obszerny w swoim brzemieniu i treści, że jego realizacja z powodzeniem mógłby stanowić odrębne opracowanie naukowe. Doktorant sformułował trzy hipotezy badawcze. Hipotezy są trafne, czytelnie stawiają problem badawczy i odnoszą się wprost do tematu pracy. Dobór metodyki badań nie był przypadkowy, a spośród dostępnych metod Autor potrafił wybrać właściwe, adekwatne do celu badań i zgromadzonego materiału (pisząc np. na str. 111 przy metodzie analizy efektywności inwestycji: „Biorąc pod uwagę tematykę rozprawy, dla potrzeb analizy przyjęto, że efektem...”). W dalszej pracy nad tekstem sugeruję jednocześnie, żeby cały fragment ze str. 108: „Wybrane wskaźniki... wyniósł 3,19 (+219%)” przenieść do rozdziału 1.3. Metodyka badań. Zastosowane w pracy metody, np. regresji krokowej wstecznej, były stosowane prawidłowo, prowadziły do logicznych wyników, które były właściwie interpretowane. Warte podkreślenia jest ostrożne podejście w interpretacji wyników. Autor ma świadomość, że wnioski oparte są na niereprezentatywnej grupie podmiotów, analizowane czynniki charakteryzuje duże zróżnicowanie i zmienność, dlatego – jak sam wskazuje (str. 101) – do oceny i wniosków należy podchodzić z dystansem i ostrożnością.

Podjęty temat pracy został osadzony w teorii ekonomii w zakresie inwestycji, począwszy od osiągnięć naukowych szkoły klasycznej, aż po odniesienia do specyfiki inwestycji w rolnictwie. Dojrzałość w studiach literatury przejawia się tym, że Doktorant potrafi krytycznie odnosić się do poglądów i wyników badań innych autorów, np. relacji wpływu postępu technicznego na wzrost i rozwój rolnictwa, podpierając swoje racje dyskusją literaturową (str. 26-27). Przegląd literatury dotyczy także zagadnień produktywności w rolnictwie, co w pełni koresponduje z tematem pracy. Cenne jest to, że rozważania dotyczące sfery teoretycznej w każdym aspekcie Doktorant odnosi do sytuacji gospodarczej, przede wszystkim w Polsce.

W kolejnych częściach pracy przedstawione zostały wyniki badań. Analizy oparte są o dobrze dobrane i właściwie interpretowane dane źródłowe. W dysertacji Autor udowadnia nie tylko rozumienie zjawisk opisywanego zagadnienia, ale potrafi je interpretować w szerokim kontekście ogółu zdarzeń ekonomicznych. Na podkreślenie zasługuje umiejętność analiz przyczynowo-skutkowych. Połączenie posiadanej wiedzy z umiejętnością wielopłaszczyznowego odniesienia i przemyślenia uzyskanych wyników dawało silne

podstawy interpretacji rezultatów prowadzonych analiz. Poza wskazaniem różnic strukturalnych lub zmian w dynamice, analiza wyników podparta jest definiowaniem przyczyn zjawisk. Wskazywane czynniki i ich źródła są trafne, właściwe odnoszone do skutków i potwierdzone danymi i właściwą ich interpretacją. Ponadto Autor odnosi swoje wyniki do rezultatów badań innych autorów, podejmując tym samym dyskusję literaturową (np. na str. 117, 119, 142). Trzeba podkreślić, że zdobyta i wykorzystana w pracy wiedza Autora jest szeroka. Poza wieloma dowodami znajomości zagadnień bezpośrednio odnoszących się do tematu pracy, w podrozdziale 5.2. Doktorant wykazuje się dużą wiedzą wykorzystaną w opisie wielu czynników koniunktury na różnych rynkach, które korelowano z decyzjami inwestycyjnymi gospodarstw. W wielu miejscach pracy Autor udowadnia szeroki horyzont myślowy, wymagany przy wielowymiarowości podjętego przez siebie tematu. Z należytą ostrożnością podchodzi o interpretacji wyników wiedząc, że u podłoża problematyki inwestycji, ocenianych mezoekonomicznie, leży problem struktur rolnych w Polsce. Rozumienie tych zależności uchroniło Autora przez niebezpieczeństwem błędnej interpretacji wyników, zwłaszcza w rozdziale 3, gdzie podejmuje się porównania międzynarodowego. Przy analizie porównawczej z innymi krajami UE Doktorant słusznie podkreśla historyczne uwarunkowania, jak choćby we fragmencie pracy wskazującym (str. 81), że sprawa wyposażenia gospodarstw rolnych krajów „starej UE”, wspierana środkami publicznymi, dokonywała się znacznie wcześniej niż w Polsce. Ponadto zna specyfikę inwestycji i pułapek w ocenach efektywności inwestycji, o czym w kontekście ograniczeń, niedociągnięć i wad metodycznych pisze na str. 111. Także brak reprezentatywności badanej próby skłania Autora do traktowania wyników w sposób poglądowy (str. 125), ponieważ „mała próba badawcza powoduje jednak znaczną wrażliwość wyników na zachowania inwestycyjne pojedynczych podmiotów, dlatego uzyskanych wyników nie należy uogólniać na całą populację gospodarstw”.

We wnioskowaniu Autor zaznacza dalsze kluczowe elementy analizy, które mogą być kontynuacją i poszerzeniem rozpoczętych badań, np. wskazując na str. 105, że „kwestią nierozstrzygniętą pozostaje jednak do jakiego poziomu zwiększanie inwestycji i tym samym wzrost technicznego uzbrojenia czynników produkcji jest uzasadnione i jaka jest wartość graniczna wskaźników, po osiągnięciu której krańcowe korzyści ulegają zmniejszeniu.”

Konkluzje częściowe i końcowe wnioski zawarte w podsumowaniu odnoszą się do stawianych w pracy celów analizy i hipotez badawczych. Wynikają one z przeprowadzonych badań, są podparte właściwymi obliczeniami i konfrontowane z opiniami innych autorów. Mają one charakter naukowy, ale także – co jest równie cenne – użyteczny, a wykorzystane mogą być

przez podmioty gospodarcze (np. rolników, firmy doradcze) oraz instytucje i organy administracji państwowej przy stanowieniu prawodawstwa oraz form i zakresu wsparcia inwestycji w Polsce.

3. Kwestie dyskusyjne

3.1. W rozdziale 5.2. w badaniu czynników koniunktury na wybranych rynkach rolnych i ich potencjalnego wpływu na poziom rzeczowych inwestycji w gospodarstwach, w każdym z omawianych typów produkcji analiza dotyczy oceny sytuacji bieżącej (w danym roku) lub retrospektywnej. Z drugiej zaś strony, wszystkie inwestycje dotyczą długookresowej projekcji przyszłych skutków. W analizie Doktorat bazuje tylko na bieżącej sytuacji i historycznych uwarunkowaniach. Autor przyjmuje, że w decyzjach zarządców gospodarstw rolnych nie bierze się pod uwagę przyszłych zmian. Oczywiście dane rachunkowe i statystyczne nie pozwalają na jednoznaczne udowodnienie oparcia decyzji inwestycyjnych o analizy prospektywne. Natomiast dopuszczam myśl, że właśnie w sytuacji trwającej dekonunktury na rynku rolnym rolnicy podejmują decyzje inwestycyjne wiedząc, że korzyści z tego tytułu będą rozłożone w czasie, być może w okresie prognozowanej dobrej koniunktury rynkowej.

3.2. Na str. 7, bazując na danych GUS z latach 2005-2016 dotyczących nakładów inwestycyjnych w sektorze rolnictwa i łowiectwa, Doktorant wnioskuje, że: „z jednej strony efektywne wykorzystywanie środków na inwestycje pozwoliło wielu gospodarstwom na modernizację posiadanej infrastruktury, z drugiej strony, wiele gospodarstw nie wykorzystało szansy poprawy swojej pozycji konkurencyjnej. Taka sytuacja miała miejsce zwłaszcza w gospodarstwach słabych ekonomicznie, które nie miały potencjału do odtwarzania posiadanego majątku.” W tym fragmencie, ale też pozostałych częściach pracy, nie ma zróżnicowania nakładów inwestycyjnych (podanych przez GUS) w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych, które udowadniają tezę o braku potencjału do odtwarzania posiadanego majątku.

3.3. W opisie doboru obiektów badawczych, na str. 16, Autor wskazuje, że gospodarstwa wybrano na podstawie ciągłości uczestnictwa i prowadzenia zapisów rachunkowych w ramach systemu FADN w latach 2005-2013. Nasuwa się pytanie: czy wszystkie spośród 4803 badanych gospodarstw realizowały w badanym okresie inwestycje w środki trwałe? Jak wskazano na str. 144 pracy: „w 41% gospodarstw obserwowanych przez GUS w 2013 r. nie przeprowadzono żadnych inwestycji związanych z prowadzeniem działalności rolniczej”.

3.4. Badane gospodarstwa rolne zostały podzielone na trzy grupy kwartyłowe w zależności od poziomu nakładów inwestycyjnych (str. 16). W opisie i ogólnej charakterystyce gospodarstw (tab. 2) zabrakło wskazania: jaka wielkość inwestycji była graniczna przy tym podziale. Ponadto poddaję dyskusji, czy przy bardzo dużym zróżnicowaniu podmiotów, jakim są gospodarstwa rolne, podziału gospodarstw nie należało oprzeć na relacji inwestycji w stosunku do wartości kapitałów trwałych, zamiast na bezwzględnej wartości inwestycji? Odnosząc sumę wydatków inwestycyjnych do średniorocznej wielkości aktywów trwałych uzyskuje się wskaźnik, który można określić jako: wskaźnik kompleksowości przedsięwzięć inwestycyjnych (patrz: Czubak W., Sadowski A., Wigier M., Mrówczyńska-Kamińska A. (2014): *Inwestycje w rolnictwie polskim po integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań. ISBN 978-83-7160-762-2, ss. 136).

3.5. W rozdziale 2.7. Poziom i struktura inwestycji w polskim rolnictwie na str. 55 zamieszczony został Rysunek 1. *Fazy inwestycji w polskim rolnictwie*. Wymagane byłoby opisanie na jakiej podstawie wyodrębniono trzy fazy, co było kryterium oceny i podziału inwestycji? Co było przesłanką uznania, że po roku 2004 w polskim rolnictwie nie prowadzono inwestycji odtworzeniowych, skoro w przytaczanym w pracy opracowaniu Dariusza Kusza (Kusz 2013) autor wylicza, że w strukturze zrealizowanych inwestycji w gospodarstwach rolniczych w latach 2004–2011 inwestycje odtworzeniowe stanowiły 16%. Ponadto w tekście nie ma odwołania do tego rysunku.

3.6. Zaproponowane we wnioskach (oraz na str. 73) dwa kierunki działań, prowadzące do zwiększenia wartości wskaźnika produktywności środków trwałych w Polsce, są niejasne:

a) co Autor ma na myśli pisząc o „zmniejszeniu wolumenu nieefektywnych środków trwałych”

b) zwiększenie inwestycji w nowoczesne i wydajne technologie oraz modernizację dotychczasowych środków trwałych – skoro skutkiem tych działań będzie wzrost wartości środków trwałych (mianownika) i w efekcie pogorszenie wskaźnika produktywności środków trwałych.

Ponadto Autor pomija działania związane ze wzrostem efektu, czyli produkcji (licznika wskaźnika produktywności). Podobna uwaga tyczy się analiz produktywności pracy.

3.7. Weryfikacji poprawności wymaga analiza poziomu zróżnicowania inwestycji w środki trwałe (podrozdział 4.1.) zamieszczona na str. 95 i 96 pracy. Tytuł wykresu 18 i jego interpretacja dotyczą dynamiki zróżnicowania wartości nakładów inwestycyjnych w wyodrębnionych grupach w gospodarstwach rolnych w latach 2005-2013. Natomiast wartości zamieszczone na wykresie 18 - sugerując się opisem osi Y oraz moją interpretacją tych wartości

– dotyczą zmiany przeciętnej wartości inwestycji. Jeśli tak, to nie można na tej podstawie mówić o tym, że nakłady inwestycyjne w gospodarstwach o średnim i wysokim poziomie inwestycji wzrosły o odpowiednio 81% i 93% (wzrosły jedynie średnie wartości inwestycji), ani o tym, że gospodarstwa inwestujące najczęściej odpowiadały za 60% wartości nakładów inwestycyjnych. Taka interpretacja możliwa byłaby tylko w sytuacji, gdyby dane dotyczyły łącznej, a nie przeciętnej, wartości nakładów inwestycyjnych. Ponadto trudno mówić o polaryzacji gospodarstw względem dokonywanych inwestycji rolniczych, po pierwsze ze względów wskazanych powyżej, a ponadto zachodzi raczej koncentracja, a nie polaryzacja. Tego dowodzi obliczony dla lat 2005 i 2013 współczynnik Giniego, bazujący na funkcji Lorentza, a opisany na str. 134 i 135.

3.8. Wyjaśnienia wymaga wniosek o wyhamowaniu procesów substytucyjnych w badanych gospodarstwach, wyciągany na podstawie zmniejszenia technicznego uzbrojenia pracy – str. 104 oraz poziomu nakładów pracy na 1 ha UR – str. 106, wyk. 20. Do określenia substytucji pracy kapitałem potrzebne byłyby wyniki relacji wzajemnych pracy do kapitału i ziemi oraz dynamiki zmian w zasobach pracy. Z przedstawionych relacji nie wynika, czy przyczyną zmian – interpretowanych jako substytucja - był wzrost/spadek nakładów pracy, ziemi czy kapitału. Z pewnością nie można mówić o substytucji pracy na podstawie technicznego uzbrojenia ziemi: „W gospodarstwach, które inwestowały najczęściej w środki trwałe, tempo substytucji pracy było najszybsze. W grupie gospodarstw z czwartego kwartyła od 2005 do 2013 r. wartość majątku trwałego w przeliczeniu na 1 ha UR wzrosła o 38%”. Ponadto z interpretacji danych tab. 17 można odczytać, że przeciętne zasoby pracy w dwóch pierwszych grupach pozostały niezmiennione, a w grupie trzeciej nawet wzrosły. Zatem ubytku zasobów pracy w zasadzie nie zaobserwowano. To doprecyzowanie substytucji jest ważne, ponieważ w dalszej części pracy używane jest jako ważny czynnik i element wnioskowania, np. na str. 109: „Silny wzrost produktywności ziemi (...) wynikał w dużej mierze z efektu substytucji pracy kapitałem trwałym.”

3.9. Niektóre pytania badawcze, postawione we wprowadzeniu, pozostały bez odpowiedzi. Przykładem jest ocena interwencjonizmu w zakresie inwestycji zapowiedziana na str. 8: „Zasadnym z punktu widzenia tej problematyki wydaje się pytanie, czy sposób wspierania inwestycji w sektorze rolnym po 2004 r. przez budżet był odpowiedni i czy miał swoje ekonomiczne uzasadnienie” oraz ocena inwestycji w badanych gospodarstwach rolnych na str. str. 11 „określenie przydatności zrealizowanych inwestycji, zmian jakościowych, jakie wystąpiły w gospodarstwach rolnych po ich przeprowadzeniu, a także barier ograniczających podejmowanie nowych projektów inwestycyjnych”.

4. Uwagi szczegółowe oraz techniczno-redakcyjne

w wielu miejscach pracy znajdują się potknięcia interpunkcyjne;

str. 9 = „3. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych zwiększa się udział inwestycji o charakterze modernizacyjnym i rozwojowym.” – jaki udział, tzn. w czym?;

str. 10 - czy wyniki uzyskane przez prof. B. Klepackiego: „jak twierdzi B. Klepacki gospodarstwa które prowadzą rachunkowość osiągają lepsze wyniki produkcyjno-ekonomiczne, co pozwala stwierdzić, że są bardziej rozwojowe od pozostałych” w 1989 roku są aktualne w stosunku do danych FADN, rejestrowanych od 2004 roku?;

str. 11 - „przyjęty zakres obejmuje realizację dwóch istotnych dla współfinansowania inwestycji w rolnictwie programów wsparcia takich jak: Sektorowy Program Operacyjny 2004-2006 oraz PROW 2007-2013” – proszę zwrócić uwagę, że w programach UE obowiązuje reguła n+2;

str. 13 – literówka: SEERiA;

str. 14 - „x6 - udział kosztów w wartości produkcji” – choć włączenie tego wskaźnika do czynników różnicujących poziom inwestycji w badanych gospodarstwach nie budzi wątpliwości, to samo sformułowanie jest nieprecyzyjne. Koszty nie są częścią składową produkcji, stąd trudno mówić o ich udziale. Chodzi zapewne o relację kosztów względem produkcji, czyli kosztochłonność produkcji. Podobna uwaga dotyczy: „udziału inwestycji w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego” (str. 96 i 97), gdzie można mówić o relacji, a nie udziale;

str. 16 - Tabela 1 „Źródło: GUS” – wymagane jest sprecyzowanie źródła danych;

str. 36-42 - ze względu na temat pracy teoretyczne wprowadzenie do zagadnień produktywności jest niezbędne. Treść zaproponowana w podrozdziale „2.5. Czynniki wzrostu produktywności w rolnictwie” odnosi się do zagadnień produktywności, lecz dość skromnie nawiązuje do tematu wiodącego rozdziału 2, a więc inwestycji w rolnictwie i ich znaczenia inwestycji jako zasadniczego czynnika wzrostu produktywności;

str. 45 brak spójności tekstu: „Ponadto, decyzje inwestycyjne podjęte podczas okresu prosperity nie w każdym przypadku są trafione z punktu widzenia przyszłych zmian na rynku i korzystne w perspektywie długoterminowej;

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele podziałów inwestycji w zależności od różnych kryteriów.”;

str. 55 - „Reprodukcja rozszerzona wiązała się z budowaniem produktywnego kapitału, czyli takiego, który w długim okresie jest czynnikiem wymaganym w stosunku do inwestycji” – zdanie nie jest nieprecyzyjne; nie objaśnia co to jest kapitał produktywny (zwrot istotny w kontekście tytułu pracy);

str. 59 – brak w tekście odwołania i opisu wykresu 1, wykresu 2; brak w tekście odwołania do tab. 20, 21;

w pracy Autor naprzemiennie stosuje warianty pisowni europejskiej waluty: euro i EUR;

str. 66 – brakuje w pracy dowodów i podstaw do tak jednoznacznego stwierdzenia: „niekorzystna struktura wiekowa producentów rolnych powoduje znaczącą redukcję liczby oraz zmniejszenie przeciętnej wielkości gospodarstw rolnych w Polsce.”;

W wielu przypadkach Autor używa formy: „Dane wskazują...” - jest to często spotykany zwrot, choć niepoprawna forma - personifikacja, ponieważ same dane niczego nie wskazują;

str. 70 - „Jak napisał M. Kołodziejczak (2014)” – napisała;

str. 81 - w ocenie aktywności inwestycyjnej rolników w poszczególnych krajach właściwe jest odniesienie wartości nakładów na środki trwałe do wartości dodanej brutto. Jednak nieprecyzyjny jest tytuł „Wykres 10. Udział nakładów inwestycyjnych w wartości dodanej brutto w rolnictwie” ponieważ nakłady inwestycyjne nie są częścią wartości dodanej brutto; jest to relacja, a nie udział;

str. 84 - W ocenie działania "Ułatwianie startu młodym rolnikom" Autor wskazuje, że „poziom inwestycji w przeliczeniu na gospodarstwo, które otrzymało takie wsparcie w Polsce był najniższy w UE” i to prowadzi do wniosku, że „Wskazuje to na znaczącą skalę niewykorzystania potencjału wsparcia z budżetu wspólnotowego”. Nie jest jasne jak należy odczytać „niewykorzystanie potencjału wsparcia” oraz jak, w takim razie, powinno wyglądać właściwe wykorzystanie wsparcia;

tytuł wykresu 12. „Wartość inwestycji zrealizowanych z działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” według rodzajów w latach 2007-2012” jest błędny, ponieważ na wykresie nie ma rozróżnienia na rodzaje wsparcia (sądzę, że jest to przeoczenie przy kopiowaniu tytułu z wykresu 11);

str. 90 - omawiając istnienie barier w zakresie pozyskiwania środków na współfinansowanie inwestycji w niektórych gospodarstwach rolnych należy też wskazać na ograniczony budżet wsparcia w ramach funduszy UE i wynikający z tego limitowany dostęp do pomocy publicznej. To uwarunkowanie proponuję także rozważyć przy omawianiu czynników, które powodują, że we wskazaniach rolników kredyty preferencyjne były ważniejszym źródłem finansowania inwestycji niż fundusze unijne – str. 145;

str. 96 - AWU to jednostka przeliczeniowa pracy - ang. Annual Work Unit, a nie Average Work Unit;

str. 106 - w zdaniu: „Przeprowadzone badania w grupie gospodarstw o różnym poziomie inwestycji wykazały jednak duże różnice w poziomie substytucji pracy w analizowanym okresie (wykres 20)” odwołanie powinno być do wykresu 21, a nie wykresu 20;

str. 111 – odwołanie do literatury zamiast „W. Józwiak za korzyść z inwestycji...” powinno brzmieć: „T. Czekaj i W. Józwiak za korzyść z inwestycji...”,

str. 125 – pisząc o inwestycjach w zakup ziemi w przypadku gospodarstw zbożowych należy oceniać nie tylko wzrost wartości ziemi, ale przeciętnej wielkości gospodarstwa liczonej powierzchnią użytków rolnych. Przykładem jest zmienna w roku 2010 i 2011, gdzie wzrost areału był niewielki, ale wzrost wartości ziemi bardzo duży. Kluczowa jest tu znajomość metody wyceny ziemi w systemie FADN;

str. 136 - „W latach 2005-2013 najwyższy poziom inwestycji w przeliczeniu na gospodarstwo odnotowano w województwach lubelskim oraz opolskim – 59,5 zł/rok (liczone w cenach stałych z 2005 r.). Najmniejszymi nakładami inwestycyjnymi charakteryzowały się natomiast województwa lubelskie (27,1 zł/rok) i podkarpackie (27,4 zł/rok).” – z pewnością chodziło o tys. zł/rok;

str. 147 - sugerując się danymi zamieszczonymi na wykresie 31 sądzę, że błędna jest interpretacja, że „Im wyższy był poziom wielkości ekonomicznej gospodarstw tym mniejszy był udział inwestycji o charakterze rozwojowym”. Według mojej interpretacji było odwrotnie;

str. 151 stwierdzenie, że „Po spełnieniu podstawowych potrzeb inwestycyjnych, jakim jest zapobieżenie amortyzowania się majątku...” zawiera błąd merytoryczny, ponieważ inwestycje nie zapobiegają amortyzacji.

5. Konkluzja

Koncepcja pracy, metody rozwiązania problemu i sformułowane wnioski wpisują się w problematykę badawczą z zakresu ekonomii. Zebrany materiał faktograficzny jest wystarczający i precyzyjnie odnosi się do tematu pracy. Zastosowane w pracy metody są właściwe, adekwatne do zgromadzonego materiału badawczego. W kontekście krytycznego podejścia do spostrzeżeń i wniosków publikowanych w literaturze przedmiotu trzeba zaznaczyć, że w części empirycznej Doktorant weryfikuje i odnosi uzyskane wyniki własne do rezultatów jakie publikowali inni autorzy. Niewątpliwie Autor udowodnił umiejętność dyskusji z literaturą. Udowodnił także umiejętność łączenia cząstkowych wyników w spójną analizę zależności. Te elementy składają się na pozytywny wymiar merytoryczny rozprawy. Tak więc

recenzowana rozprawa reprezentuje bardzo dobry poziom naukowy, zawiera elementy nowości naukowej, a wymienione uwagi polemiczne i techniczno-redakcyjne nie umniejszają bardzo wysokiej oceny recenzowanej pracy.

Podsumowując recenzję stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgra Mariusza Ryszarda Dziwulskiego pt.: „*Inwestycje w środki trwałe jako czynnik wzrostu produktywności rolnictwa*”, przygotowana pod kierunkiem dr hab. inż. Elżbiety Szymańskiej, prof. SGGW, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autora w dziedzinie nauk ekonomicznych, w dyscyplinie ekonomia. Rozprawa potwierdza też umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i opracowania własnych metod rozwiązania postawionego problemu. Wyczerpuje to wymagania art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669).

Wnioskuje o dopuszczenie Pana mgra Mariusza Dziwulskiego do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk ekonomicznych. Jednocześnie, biorąc pod uwagę wszystkie walory wymienione w recenzji, wnioskuję o wyróżnienie pracy. Przemawia za tym dobre osadzenie w teorii ekonomii w zakresie inwestycji wraz z odniesieniem rozważań teoretycznych do sytuacji gospodarczej. Było to możliwe dzięki właściwie dobranym i prawidłowo interpretowanym danym pochodzącym ze źródeł wtórnych i pierwotnych oraz bogatemu przeglądowi literatury. Autor udowadnia, że rozumienie złożoność zjawisk w rolnictwie, a jednocześnie wychodząc poza ramy specyfiki sektora, potrafi je interpretować w szerokim kontekście ogółu zdarzeń ekonomicznych. Zebrany materiał badawczy analizowany był nie tylko w oparciu o właściwie dobrane metody badawcze, ale ponadprzeciętnie szeroką wiedzę i własne przemyślenia. Te elementy prowadziły do pogłębionej analizy przyczynowo-skutkowej i interpretacji rezultatów prowadzonych badań.

